

הלכות פסח תעג תקמב

בעבור זה וגו' בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש כצה ומרור מונחים לפניך
 סג לפיכך צריך שיהא גם המרור לפניו בשעת אמירת ההגדה ועוד שצ"ל עליו ^{כג משנה ק"ד}
 מרור זה כו' ותקנו שיהי' לפניו חרוסת בשעת אמירת ההגדה שהחרוסת הוא זכר
 לטיט שנשתעבדו בו אבותינו במצרים וזכר לתפוח כמו שנתב' לכך צריך להיות
 על השולחן בשעה שמספר שעבוד מצרים ובזמן שבית המקדש קיים היה צריך
 להביא גם את הפסח בשעת אמירת ההגדה ועכשיו שחרב בית המקדש תיקנו
 חכמים שיהיו על השולחן בשעת אמירת ההגדה כ' מיני תבשילין אי' זכר לפסח
 וא' זכר לחגיגה ואחד מד מהתבשילין (נהגו שיהיה) בשר והשני סה יכול להיות
 אפי' המרק שנתבשל בו הבשר וכבר נהגו סו מדורות הראשונים שהבשר יהיה
 מפרק הנקרא זרוע לזכר שגאלם הקב"ה בזרוע נמויה והשני יהיה ביצה לפי שהוא
 ביעא בלשון ארמי כלי דבעא רחמנא לפרק יתנא בדרעא מרממא ויכול לעשותן
 כו בין צלויין בין מבושילין מעיקר הדין :

כא ונהגו שהבשר יהיה צלי על הגחלים זכר לפסח שהיה צלי אש ואף שהפסח
 היה נצלה בשפוד לכתחלה מ"מ כיון שא"א לצלות הבשר בשפוד שהפסח
 נצלה בו שהפסח לא היה נצלה אלא בשפוד של רימון ומורה הוא לחזור אחר שפוד
 של רימון לפיכך צולין על גבי גחלים שאף הפסח שנצלה ע"ג גחלים בשר והביצה
 עושין בין צלוייה סה בין מבושלת סט ואוכלין אותה בתוך הסעודה כמו שנתבאר
 בס' תע"ו אבל הבשר אין נוהגין לאכלו בלילה הזה אפי' במקום שנוהגין היתר
 באכילת בשר צלי בלילה מ"מ זה הבשר שמביאין אותו זכר לפסח אם יאכלנו
 בלילה זה יהא נראה כאוכל קדשים בתוך לפיכך אם שכח לצלותו ע מעי"ט לא
 יצלה ביו"ט משהשכה א"כ דעתו לאכלו ע"ל למחר ביום אבל אם דעתו להניחו
 ללילה הב' אסור לצלותו בלילה א' וכן יזהר כשצולה בלילה הב' שיאכלם למחר
 ביום ולא יניחם עד הלילה :

כב צריך לזהר ענ שיהיה מעט בשר כרוך על העצם תורוע שעצם בלא בשר
 אינו נקרא תבשיל :

כג אם חל פסח במ"ש אף שלא היתה חגיגה נאכלת בלילה זה לפי שא"א לשחטו
 ולהקריבה בשבת ונס א"א להקריבה בע"ש ענ שהרי אינה נאכלת אלא לשני
 ימים ולילה אחד שבין הב' ימים אעפ"כ עד צריך להביא ב' תבשילי' אחד זכר
 לפסח וא' זכר לחגיגה דכיון שאין מביאין אלא לזכר בעלמא אין לחוש אם לא
 היתה חגיגה נאכלת בלילה זה ואדרבה המדקדק בזה נראה שעושה אותן כמין
 קדשים כמש' :

כד כל דברים אלו דהיינו המצות והמרור והחרוסת וב' תבשילין אי' צלהביא
 אלא לפני עס מי שאומר ההגדה דהיינו לפני בעה"ב אבל בני הבית שהן
 יוצאין בשמיעה מבעה"ב (סכן נכון לעשות ממס נרוז עס דרת מלך כמו שנת' בס' ח')
 א"צ שיהיו דברים אלו לפניהם לא בשעת שמיעת ההגדה ולא בשעת הסעודה
 שבעה"ב יחלק מצה ומרור וחרוסת לכל אחד ואחד שאף שבי"ט צריך לבצוע על
 להם משנה ס"מ כיון שהם יוצאין בברכת המוציא של בעה"ב הם יוצאים ג"כ
 בלחם משנה של בעה"ב :

כה ונהגו עו להביא כל דברים אלו לפני בעה"ב מיד אחר קידוש קודם אכילת
 הירקות (כדי שיסיס הקידוש סמוך לכתחלה הסעודה דכיון הזמנת המלס וכמרור ע"י
 סי' רע"ט) ולאחר שאכלו מהירקות יכול לסלק עו מעל השולחן את מה שנשתתיר
 מהירקות והחומץ או מי המלח :

כו כשמביא לפניו הירקות עם כל דברים אלו טוב שיסדרם לפניו בקערה
 בענין שלא יצטרך לעבור על המצות דהיינו שהירקות יהיו סמוכים לו
 יותר מן המצה והמצה מן המרור וחרוסת והמרור והחרוסת מן ב' תבשילין
 ויש עו שאין מקפידין על החרוסת וב' תבשילין אם יהיו סמוכים אליו דכיון
 שאינן

ויהיו מצות של מצוה ראוי לעשותן דקות כמו שנהגו⁵¹, וכן המשנה קורא אותם פרפרת הפת⁵¹. ואם רוצה לתת מעט מלח משום נתינת טעם נותן ואינו חושש, וכן בכל לחם מצוה של פסח מותר לתת מלח כמנהג. וכן מוכח בכמה ראיות. ומורי הרב הלוי ז"ל היה מחמיר יותר מכל אדם בחמץ בפסח, ואעפ"כ היה נותן מלח בפת של פסח, אלא במצוה של מצוה בלבד כדי שתהא לחם עוני⁵².

נהגו העולם כי אחר שאכלו מן הכרפס נוטלין מצוה א' ומחלקין אותה ומניחים אותה הפרוסה הא' תחת המפה לכזית מצוה שבאחרונה, ואומרים שהוא זכר למשארותם צרורות בשמלותם⁵³, והפרוסה האחרת מניחין אותה בקערה עם האחרות. ובגמ' אין זכר לדבר זה. ולא ידעתי למה פורסין אותה עכשו. ורבותי שיחיו אמרו לי מפני שהוא רוצה לומר הא לחמא עניא⁵⁴, ודרכו של עני בפרוסה כדאיתא בגמרא⁵⁵. ואני אמרתי לפנייהם שזה לפי מה שאנו מברכין ברכת המצה לאחר כוס ב' על שלימה ופרוסה בתרא כדאי' בגמ' בפ' ג' שאכלו⁵⁶. והתם מוכח בהדיא שאלו היה לפניו בשעת ברכה שלימות, אין לו לפרסה כלל כי שלימה מן המובחר, אלא שאם הביאו לפניו פתיתין ושלמין, אעפ"י שבשאר הימים איכא מ"ד דמברך על השלמים, אמרו דהכל מודים בפסח דמברך על הפתיתין משום לחם עוני. וכן כתב ר' האי גאון ז"ל⁵⁷. וכדי לצאת ידי שתייהם אנו פורסין אותה עכשו כדי שכשיגיע זמן הברכה ויתנו הקערה לפניו, נמצא אותה פרוסה ונברך עליה לקיים מצות לחם עוני⁵⁸. ויטב הדבר מאוד בעיני מורי הרב הלוי ז"ל.

אח"כ היה ראוי לאדם שיסלקו את השלחן כדי שיראו התינוקות וישאלו. וכך היו נוהגים בימי האמוראים⁵⁹ לפי שהיו אוכלים על שולחנות קטנים, כל א' וא' שלחן שלו. אבל עכשו שאוכלים על שלחן גדול והוא טורח גדול לסלקו ולהחזירו, אנו עושים את הקערה שלחן בפני עצמו שבו חבילות של מצוות שהם המצה והמרור והירקות והחרוסת ושני תבשילין, ואנו מסלקין אותה מן השלחן במקום השלחן⁶⁰. וצריך לסלקו לגמרי מן השלחן כמו שאמרנו. ומנהג רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל כי כשהיו התינוקות בבית, אחר שעשה סדר זה ומסלקין את הקערה, היה אומר לשמש הב ונברך כי הרבה אכלנו כדי שיראו

51 כ"ה בר"ח בר"ן בשם רמב"ן, מכתם, מאירי, מהר"ם חלאוה. אבל רשב"ם שם בתוד"ה עד ובב"י תעג בשם תשו' רשב"א שהמרור קרוי פרפרת הפת.

51 * עי' ח"י רבינו לו, ב ד"ה ת"ר.
52 וכ"ה באהל מועד שם ד"ה נ"א ועי' ח"י רבינו לט, ב ד"ה ותיקא שכ' במדינותינו נהגו להחמיר. והמחמיר תע"ב. [ומכאן נראה שכתב ההגדה קדם לחי']. וברשב"א בשו"ת ח"א סי' תנה, רכד מתיר בכל מצוה ומחמיר בשמורה. וברדב"ז ח"ג אלף י' כ' לאסור מלח כדי שלא יטעם טעם מלבד טעם מצוה.

53 שמות יב, לד. וכ"ה ברוקח רפג, בבעל העיטור, שבה"ל שם, רוקח שם וטור תעג. ובאו"ח שם וכלבו הביאם ב"י סי' תעג הוסיפו טעמים להטמנה, שיראו התינוקות וישאלו מפני מה מטמינים המצה ועדין לא אכלנו. ועוד, שלא יאכלוה בשוגג תוך הסעודה ולא תשאר מצוה לאפיקומן. ובמאירי קטו, ב הוסיף, שמתוך כך נותנים לב יותר לאכול כזית מצוה באחרונה.

54 כ"ה ברוקח שם, בעטור שם, אור"ח שם, כלבו, הביאם בב"י שם. ובשו"ע הרב שם הטעים הדברים, שהרי לחם עוני הוא שעונים עליו דברים הרבה, וצריך שענית הדברים תהיה על המצה שיוצא בה, והיא הפרוסה.

55 שם קטו, ב.
56 ברכות לט, ב. פרק כיצד מברכין.

57 כ"ה במאה שערים עמ' קג, רמב"ן ברכות שם בשמו ובמיוחס לרבינו והסכימו לו, רא"ה ברכות שם בשם ר"ח, ריצ"ג ה' פסחים, ר"ן ומאירי, מ"מ שם. ועיי"ש בראשו' שיטה אחרת שתמיד צריך לעשות כך ולבצוע. ודהאווה בראשו' הנ"ל.

58 כ"כ רבינו בחי' לר"ה ספ"ג ד"ה ושמעין, וכ"ה במהר"ם חלאוה בשם רמב"ן, ר"ן.
59 שם קטו, ב.

60 כ"ה רא"ש שם סי' כט, מרדכי ס' פסח, מאירי, מהר"ם חלאוה, ר"ן, הגמ"י שם פ"ז אות א, ר' מנחם שם פ"ז ה"ב. ובתוס' קטו, ב ד"ה למה שסילקו הקערה לצד אחד.

אוצר החכמה

התינוקות וישאלו. ונ"ל שאם היה מושיט ידו ליטול מן הלחם, נוטלין אותה מידו ואומרים לו הרבה אכלת ⁶¹. וזהו שאמרו בגמ' בפ' ערבי פסחים ⁶² חוטפין מצה בלילי פסח כדי שיראו התינוקות וישאלו. ופירושים רבים נאמרו בו ⁶³. וזהו הנכון כמ"ש.

ואז מזוגין כוס שני ואומר הא לחמא עניא ⁶⁴. והגאונים כתבו שמוזגים כוס שני קודם שאלתם מה גשתנה, אלא שלא נהגו כן ⁶⁵.

וחייב אדם לספר בלילה הזה לנשים ⁶⁶ ולתינוקות ⁶⁷ ולכל בני החבורה ⁶⁸ בענין יציאת מצרים ⁶⁹. ואם אינו יודע, אומר מה גשתנה וסדר ההגדה. ושמעתי כי הראב"ד ז"ל היה נוהג לדרוש פסוק אחד מענין יצי"מ קדם שיפתח מה גשתנה ⁷⁰. וחייב אדם לומר ההגדה בנעימה ובקול רם בכל כחו ⁷¹. וכשמסיים את ההגדה עד למעיינו מים נוטלין כל א' ואחד כוסו ביד ואר' בנעימות ברכת אשר גאלנו עד גאל ישראל ⁷². והגאונים ז"ל אומרים שמברך עליו. בפה"ג ⁷³. ואעפ"י שכבר בירך על כוס ראשון והיה דעתו לשתות, כיון דמצוה באפי נפשה הוא, הוי כאילו הוא עכשו ראשון לעצמו. אבל אין כן הלכה מחזורת. ואלו היה כן היה ראוי לומר בפה"ג קדם ברכת אשר גאלנו, שבכל מקום דהוי ברכת בפה"ג אי הוי, הוי ברישא ⁷⁴ חוץ מברכת המזון. הלכך אין אומרים בפה"ג אלא על כוס ראשון של קדוש ועל כוס של בהמ"ז אבל לא על כוס שני ⁷⁵. ולא על כוס רביעי. וכן לא על כוס חמישי אם שותהו. וכן מנהג רבותי. וכן עיקר.

61 כע"ז פ"י רשב"ם ור"ן קטו, ב עפ"י תוספתא, שנוטלין המאכל, לפי שמביא את השינה.

62 שם קט, ב.

63 ע"י הערה 61. וברמב"ם שם פ"ז ה"ב, מכתם, מאירי שחוטפין מצה מיד זה ליד זה להתמיה התנוקות. וכע"ז בר' מנוח שם. וברש"י, רשב"ם בפ"י א, הגמ"י שם אות א שמגביהין הקערה. ובפ"י ב' ברש"י ורשב"ם, ראב"ד בהשגו' שם שאוכלין מהר שלא ישנו התינוקות. וע"י ביאור השיטה בשעה"צ ס"י תעב, ב.

64 כ"ה באור"ח שם אות יב ובשבה"ל ס"י ריה, וכן הכריע רבנו בהגדש"פ.

65 כ"מ בטוש"ע תעג.

66 כ"ה בחינוך מצוה כא, [ובטוש"ע תעב, יד על כלל המצוות שבליילה]. וע"י ברכ"י תעג, טו שהוא מפני שאף הן היו באותו הנס. ועיי"ש אי דאורייתא או דרבנן. ולדעת רבינו שבלא הגדה מקרי רצופין, הרי גם מדין ד' כוסות יש לחייבן, ע"י חיי"א כלל קל דין יב. וע"י מג"ח שם בדעת הרמב"ם שחולק.

67 ככתוב והגדת לבנך.

68 קטו, א ואפי' ב' חכמים כו' ובהגדה ואפי' כלנו חכמים כו'.

69 כהגדה חובה עלינו כו' וכל המרבה לספר ביצי"מ כו' וברמב"ם שם פ"ז ה"א וחינוך מצוה כא.

70 ע"י רמב"ם שם פ"ז ה"א, וכל המאריך ומוסיף בדרש פרשה זו ה"ז משובת. ובאור"ש שם שהוא מדין לחם עוגי כו' שמרבים עליו דברים הרבה. וביאור הגר"א להגש"פ שכל המרבה לספר כו' הוא להוסיף מה שידוע מחכמתו ובינתו. ובחינוך מצוה י' כ' לספר ביצי"מ כו' כל אחד כפי צחות לשונו.

71 בשבה"ל שם כ' שאומר ההגדה בהלל בשיר ובנחת שכן אמרו אבותינו במצרים שירה והלל על אכילת מצה שנא' השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. ובתשו' רש"ל ס"י פח שיאמר הא לחמא כו' בקול רם.

72 ע"י ס' הפרדס לרש"י עמ' נא, עטור, שבה"ל ס"י ריה, ארחות חיים שם אות לה, או"ז ח"ב ס"י רנו, הגמ"י נוסח ההגדה ועוד שנוטל הכוס מיד מולפיכך כו' ובאור"ז שם כ' הטעם שאין שירה אלא על היין. ועיי"ש בראשו' הג"ל דעות שונות עד מתי אוהו הכוס. ובהגמ"י הסיק, וכן נהג מהר"ם, עד סוף אשר גאלנו.

73 רש"ג ורה"ג ושאר גאונים הו"ד במלחמות פ"י, טור תעד, וע"י אוצה"ג שם תשו' ס"י שד—שת, רי"ף בשם רבוותא, רמב"ם שם פ"ז ה"י, תוס' שם תג, ב ד"ה ר' אשי, רמ"א בשו"ע שם שכן מנהג האשכנזים.

74 שם קו, ב.

75 וכ"ה ברבינו חולין פו ד"ה הכי כו'. וכתב שפי' כן בסדר הלכות האגדה. וברא"ש שם פ"י אות כו, טור שם בשם ר' כהן צדק, ריצ"ג ח"ב עמ' צט, אוצה"ג שם ס"י שז, והמחבר בשו"ע שם.

13

החמץ כעפרא, אין בזה שום קיום מצוה, אלא שעליו להפקיר את חמצו, אשר עצ"ט בעלמא היא זו להצילו מב"י.

ד. ענין התפוח שבהרוסת

הנה בענין החרוסת, נחלקו התנאים (פסחים קיד.) אם יש בה מצוה מדרבנן, או שאינה באה אלא משום קפא. (עיי"ש בגמ' קטו:) וברמב"ם במשנה תורה כתב כדברי ראב"צ שחרוסת מצוה. והנה לפי דיעה זו, שיש בחרוסת משום מצוה, ואיננה סתם עצה רפואית בעלמא, שפיר שייך לומר שיש שמה הלכות היאך להכין אותה. ועי' תוס' (קטו.) ד"ה צריך, שהביאו מתשובות הגאונים, שצריך לעשות חרוסת מפרות שנדמו להם כנסת ישראל בשיר השירים, תחת התפוח עוררתך וכו'.

ועי' תוס' סוף תענית (כט: ד"ה של תפוחים) שהביאו בשם י"מ דכוונת תפוחים היינו אתרוגים, דבזמן התנ"ך הרי לא היו בכלל (מה שנקרא אצלנו) תפוחים בארץ ישראל, ובשיר השירים נזכר שריח אפך כתפוחים, ובודאי כוונת הפסוק לאיזה פרי של ציטרוס, שריחו הולך למרחוק.

ויש בגמ' ג' טעמים לשי' ראב"צ הסובר שחרוסת מצוה, א', לזכר לטיט, ב', זכר לתפוח (גמ' קטז.), וג', זכר לדם (עיי"ש בתוס'). ויש בזה נפק"מ לדינא, ואנחנו מחמירים לחשוש לכל ג' הדיעות, עי' שו"ע. ועיי"ש בגמ' (קטז.), וצריך לקהוייה — זכר לתפוח, וצריך לסמוכיה, — זכר לטיט. ועיי"ש בראב"ן ובראבי"ה ובר"ן, דכוונת הגמ' לתפוחים חמוצים. ובודאי היינו פרי כמו תפוז שיש בו עסי"ד חריף, דאילו מה שנקרא כיום תפוחים אין בו חריפות כלל.

מצות תשביתו במה שישרפו את הכזית האחרון הנשאר ברשותם. ועיין.

ג. בנוסח הביטול

ועי' עוד רמ"א לאו"ח סי' תל"ד ס"ב, דאין לבטלו ביום אלא לאחר ששרף החמץ, כדי לקיים מצות שריפה בחמץ שלו. והנה בהבנת דברי הגמ' פסחים (ד:): דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי, נחלקו רש"י ותוס'. דלרש"י מקיימים מצות תשביתו עי"ז שמבטלים את החמץ. ואילו לתוס', אין בביטול משום קיום מצות תשביתו, אלא שעצה טובה היא זו להנצל מאיסור ב"י, דעי" מה שמפקיר את חמצו, אשר זהו כל ענין הביטול, שוב אינו עובר בב"י, דשלך אי אתה רואה, אבל אי אתה מוזהר בב"י וב"י על חמץ שאינו שלו. ואילו לרש"י, אין ענין הביטול — מעשה הפקרה, אלא הצהרה שאינו רוצה בקיומו, ושאין בדעתו לאכלו לחמץ זה או ליהנות ממנו³.

ונראה דלכך אנו מחמירים לומר לשון כפולה בנוסח הביטול שלנו, דליהוי הפקר — היינו כשיטת התוס', וליבטל כעפרא דעלמא — היינו לצאת ידי שי' רש"י [והראשונים הסוברים כמותו], שצריך להצהיר שאין בדעתו ליהנות מן החמץ, ושמחשיבו בדעתו כמו עפרא דעלמא.

ולפיכך נראה שמן הנכון להפך את הסדר ולומר ליבטל כעפרא דעלמא וליהוי הפקר, וכדברי הרמ"א הג"ל — כדי לקיים מצות תשביתו בחמץ שלו, שמתחילה יאמר ליבטל כעפרא דעלמא — לצאת ידי שי' רש"י, שע"י אמירה זו מתקיימת מצות תשביתו. ורק אח"כ ימשיך לומר — וליהוי הפקר, לצאת ידי שיטת התוס', דס"ל דבמה שאומר שהוא מחשיב את

8

(3) ועמש"כ בבאור פלוגתתם בשם רבנו במסורה חוברת ג'. עמ' ט'.